

REPERE BIBLIOGRAFICE

Șerban N. Nicolau, *Tratatul aristotelic despre cer: comentarii logico-clasice*, Editura Academiei Române, București, 2019, 247 p.

S-a spus un lucru fascinant, cândva în secolul trecut, despre Antichitatea greacă: dintre toate forțele care însuflețesc în momentul de față lumea noastră, numai cele ale naturii n-ar fi de sorginte grecească. Și, într-adevăr, am îndrăzni să ducem mai departe vorba și să spunem că, la limită, întreaga cultură are la bază o substanță aristotelică, cel puțin în cultura laică. Căci, cum altfel s-ar explica răsunetul milenar al aristotelismului, care nu a fost însoțit decât de geometria lui Euclid și de reminiscentele platoniciene?

În limba și cultura noastră, studiul și exegeza lui Aristotel au fost destul de sumare. Am avut și noi, până la urmă, propria noastră devoțiune pentru aristotelism în perioada Academiei Domnești, și chiar propriul nostru comentator postbizantin, Teofil Coridaleu (C. Noica, *Aristotelismul în Principatele Române în sec. XVII–XVIII*, în *Studii clasice*, nr. IX, Editura Academiei, București, 1967, pp. 253–266). Dar în perioada modernă românească și mai ales în perioada interbelică, studiul anticilor nu a reprezentat un domeniu prea vast de interes pentru specialiștii autohtoni. Și trebuie să recunoaștem, în fond, că aparținem unei culturi de fundament *kantian*, mai impunător decât oricare altul.

Tocmai din acest motiv lucrarea de față are o importanță aparte. Mai întâi, exegeza aristotelică riguroasă – înțelegând prin aceasta veritabili eliniști, care să fie și traducători – din limba română este foarte sumară. Meritul autorului, aici, este de a fi el însuși traducătorul tratatului *De caelo* în limba română (Cf. Aristotel, *Despre cer*, Editura Paideia, București, 2005, studiu introd., bibl., traducere din greaca veche, sumar analitic, note și indexuri de Șerban Nicolau), situându-se astfel printre pușinii cercetători contemporani care au zăbovit și studiat cu asiduitate opera lui Aristotel. În cuprinsul lucrării chiar, ne sunt rezumate la sfârșit (p. 228) dificultățile pe care orice traducător și exeget le are în confruntarea sa cu textul grecesc, toate subsumate genericului „*păstrarea relațiilor dintre formele logico-clasice realizate*” (subl. aut.).

În al doilea rând, nu doar abilitatea de traducător trebuie pusă în joc într-o lucrare despre Aristotel, ci și cea de exeget. Și, într-adevăr, autorul citează neîncetat marii comentatori clasici aristotelici din ediția *Commentaria in Aristotelem Graeca* din jurul anului 1900. De la Alexandru din Afrodisia până la Coridaleu din Atena, trecând prin Porfir din Tyros și prin toți acei neoplatonicieni, alexandrini, creștini și liberi cugetători (dar tot în cadrul aristotelismului), trecând și prin Ammonius și școala lui, prin Psellos și școala lui, prin Blemmides și Sofonias Bizantinul, cu toții cuprinși în ediția citată, autorul a știut să integreze o vastă documentare într-o formă clară și aplicată unui domeniu fix: tratatul *De caelo*. Deși problemele de cosmologie ale tratatului nu sunt discutate foarte pe larg, pentru o teză de doctorat lucrarea reușește totuși să creeze *cadrul* unei viitoare asemenea cercetări strict cosmologice.

Cartea debutează cu o discuție despre tratatul *De caelo* în contextul operei aristotelice, unde autorul prezintă în trei subcapitole următoarele: *Aspectele cercetării de față și structura lucrării; Probleme istorico-filosofice ale tratatului De caelo; Schema structurii tratatului De caelo*. Alături de o prezentare a principalilor comentatori antici greci și a contextului operelor aristotelice, autorul propune și o altă împărțire a capitolelor tratatului. El ne spune (la p. 34) că teoria lumii supralunare sau a cerului din primele două cărți și teoria sublunară sau a elementelor din ultimele două, așa cum a fost împărțit tratatul de către comentatori, merită o revizuire: capitolele 2, 3 și 4 ale primei cărți, ne spune autorul, aparțin mai degrabă ultimelor două cărți și astfel teoriei elementelor, căci în aceste capitole ne este prezentat *eterul*, cel de-al cincilea element în concepția aristotelică. Tratatul s-ar împărți, deci, astfel (p. 37): teoria cerului cuprinde primele două cărți fără capitolele 2–4 ale primei, iar teoriei elementelor îi revin ultimele două cărți alături de capitolele menționate.

Capitolul II începe propedeutic, oferind cititorului o introducere în termenii-cheie ai logicii aristotelice. Autorul l-a împărțit în două subcapitole: 1. *Semnificația științei la Aristotel* și 2. *Logica în calitate de organon și de știință*. Primul subcapitol mai prezintă, apoi, următoarele subdiviziuni: 1.1. *Știința în genere* și 1.2. *Știința despre natură sau fizică*. Amândouă, apoi, sunt și ele împărțite în: 1.1.1. *Definiția aristotelică a științei*, 1.1.2. *Condițiile științei*, 1.1.3. *Principiile științei*, 1.1.3.1. *Principiul științei în genere*, 1.1.3.2. *Cunoașterea primelor principii*, 1.1.3.3. *Nous ca principiu al științei*; 1.1.4. *Obiectul științei*, 1.1.5. *Știința și celelalte facultăți ale gândirii* și 1.1.6. *Etimologia lui ἐπιστήμη*; respectiv 1.2.1 *Clasificarea aristotelică a științelor*, 1.2.2. *Științele teoretice*, 1.2.3. *Definiția aristotelică a fizicii*.

După prezentarea conceptelor esențiale cu care operează Aristotel, capitolul III reprezintă o aplicare a acestora la tratatul *De caelo*. Intitulat *Structuri noționale în tratatul aristotelic De caelo*, el este împărțit în două subcapitole: 1. *Teoria logico-clasică a noțiunii în opera aristotelică* și 2. *Noțiuni, concepte și genuri de categorii în tratatul De caelo*. Fiecare subcapitol tratează o problemă diversă, împărțită astfel: 1.1. *Noțiunea ca formă logică independentă*, 1.2. *Tripla accepție clasică a noțiunii (noema, logos, horismos)*, fiecare tratată separat și apoi unitar, 1.3. *Raportul între noțiune și cuvânt*, respectiv 1.4. *Noțiunea ca mediere între cuvânt și lucru*. În subcapitolul 2, autorul dezvoltă: 2.1. *Împărțirea termenilor tratatului în noțiuni, concepte și genuri de categorii*, 2.2 *Modalități de determinare a termenilor înainte de a fi definiți* (prin diferite semnificații, prin accepții istorice și prin etimologii), 2.3. *Definirea noțiunilor, conceptelor și genurilor de categorii în tratatul De caelo* și 2.4. *Operații logice prejudicative cu noțiuni*.

În capitolul IV, *Structuri judicative în tratatul aristotelic De caelo*, autorul continuă analiza tratatului aristotelic cu forma logică ce urmează noțiunii, *judecata*. El este împărțit tot în două subcapitole: 1. *Teoria logico-clasică a judecății în opera aristotelică*, unde se vorbește despre 1.1. *Judecata ca formă logică independentă* și 1.2. *Fundamentarea aristotelică a judecății*, respectiv 2. *Raporturi de tip judicativ între noțiunile tratatului De caelo*, cu o discuție despre 2.1. *Enunțuri, legi și principii în tratatul De caelo*.

Ultimul capitol, *Structuri inferențiale în tratatul aristotelic De caelo*, reprezintă dezvoltarea analizei ultimei forme logice fundamentale, silogismul, în tratatul studiat. El cuprinde următoarele diviziuni: 1. *Teoria logico-clasică a raționamentului în opera aristotelică* și 2. *Demonstrații în tratatul aristotelic De caelo*, unde autorul dezvoltă pe larg o clasificare a demonstrațiilor.

Concluziile lucrării dovedesc, potrivit autorului, nu doar concordanța logică pe care o traducere ar trebui să o aibă cu originalul grecesc, dar și limpezirea unor confuzii logice create de-a lungul istoriei filosofiei prin dezvoltarea unor noi direcții în logică, în special logica matematică. El discută (la p. 221–222) despre amestecarea cercetărilor de logică clasică „cu elemente de gramatică specifice limbilor respective, fără a se face diferența între ce este pur logic și ce ține de altceva”. Iar din analiza logico-clasică a tratatului aristotelic, autorul desprinde trei concluzii: „În primul rând, stau concluziile *privind formele logico-clasice aplicate în tratatul în speță*, anume *De caelo*, din care se pot desprinde concluzii privind *formele logico-clasice aplicate în filosofia naturală aristotelică* în ansamblu, pentru ca în final să se poată trage concluzii privind *formele logico-clasice aristotelice în genere*. În *al doilea* rând, stau concluziile privind *elaborarea tratatului De caelo*, cu tot ceea ce interesează istoria textului respectiv și a tratatelor acroamatice aristotelice din perspectiva istoriei filosofiei grecești. În *sfârșit*, în *al treilea* rând, stau concluziile privind *traducerea în limba română a tratatelor aristotelice de filosofie naturală*, în speță a tratatului *De caelo* și în genere a altor texte aristotelice.” (p. 225)

În final, remarcăm bibliografia foarte bogată și didactică de la finalul cărții, unde sunt menționate nu doar lucrările celor mai importanți exegeți ai operelor lui Aristotel, ci și traduceri ale tratatului *De caelo* în limba latină și în limbi moderne, alături de câteva pagini de titluri de indexuri, lexicoane și dicționare, atât din limbi clasice, cât și moderne. Lucrarea autorului a reușit să îndeplinească astfel ceea ce și-a propus (vezi *supra*) și a stabilit un cadru de interpretare a tratatului *De caelo* și în limba română, interpretare care sperăm să fie urmată și de o discuție pe larg a cosmologiei aristotelice.

Vlad Bilevsky